

**DIE GELOFTE VAN 16 DESEMBER 1838:
DIE HERDENKING EN BETEKENIS DAARVAN,
1838 TOT 1910**

deur

ALANA BAILEY

Voorgelê ter vervulling van ‘n deel van die vereistes vir die graad

**MAGISTER HEREDITATIS CULTURAEQUE SCIENTIAE:
GEDOSEERD (KULTUURGESKIEDENIS)**

in die

**Fakulteit Geesteswetenskappe
Universiteit van Pretoria
Pretoria
Oktober 2002**

Leier : Prof. O.J.O. Ferreira
Medeleier : Prof. J.S. Bergh

*Afrikaners! viert feest, heft het harte naar boven,
De gelofte der vad'ren getrouw! 't Is uw plicht,
Uw behoefte en voorrecht, uw God thans te loven
Voor de roemrijke daad door die helden verricht.¹*

¹ Uittreksel uit: N. Hofmeyr, Dingaansdag [gedig], *The Friend*, 1903-12-21, p. 6.

INHOUD

Afkortings	v
Voorwoord	vi
HOOFSTUK I: INLEIDING	1
1. Probleemstelling en historiografiese posisionering	1
2. Metodiek	3
3. Woordoms krywings	5
a. Afrikaner	5
b. Gelofte	6
c. Die dag 16 Desember	7
d. Trekkers	8
e. Volksfeeste	9
HOOFSTUK II: OORSPRONG VAN DIE GELOFTE VAN 1838	11
1. Die Groot Trek tot Desember 1838	11
2. Aflegging van die Gelofte	14
3. Die Slag van Bloedrivier (16 Desember 1838)	19
4. Betekenis van die Slag	21
5. Bewoording van die Gelofte	24
HOOFSTUK III: VROEGSTE HERDENKINGS VAN DIE 1838-GELOFTE (1838 TOT 1863)	27
1. Eerste nakoming (1838)	27
2. Vroeë herdenkings van die Gelofte (1839 tot 1863)	27
a. Bou van die Geloftekerk, Pietermaritzburg	27
b. Vroeë invloed van die Slag en Gelofte	28
c. Informele vierings (1840 tot 1863)	29
HOOFSTUK IV: VIERINGS MET GEDEELTELIKE STATUTÊRE ERKENNING TOT NA DIE ANGLO-TRANSVAALSE OORLOG (1864 TOT 1881)	33
1. Herdenkings herleef en groei in Natal (1864)	33
2. Erkenning en herdenkings in die ZAR (1865 tot 1878)	36
a. Statutêre erkenning in Transvaal (1865)	36
b. Herdenkings in die ZAR tot met die Britse Anneksasie in 1877	37
c. Transvaalse herdenkings onder Britse beheer (1877 en 1878)	41
3. Wyer belangstelling in die Gelofte in die Oranje-Vrystaat (1869 tot 1878)	42
4. Vooraand (1879) en verloop van die Anglo-Transvaalse Oorlog (1880 tot 1881)	42
a. Wyer bekendstelling van die Gelofte (1879)	42
b. Volksbyeenkoms en Geloftedagviering by Wonderfontein (1879)	43
c. Volksvergadering by Paardekraal en die ontstaan van die sogenaamde Paardekraalgelofte (1880)	44
d. Die Anglo-Transvaalse Oorlog (1880 tot 1881)	47

5.	Geloftevierings van 1881	48
a.	Dankfees by Paardekraal (13 tot 16 Desember 1881)	48
b.	Ander herdenkings van 1881	51
6.	Invloed van die Anglo-Transvaalse Oorlog op herdenkings	51

HOOFSTUK V: HERDENKINGS MET GEDEELTELIKE STATUTÊRE ERKENNING TOT DIE VOORAAND VAN DIE ANGLO-BOEREOORLOG (1882 TOT 1898)	52
--	----

1.	Byeenkomste in die Boererepublieke en Natal (1882 tot 1885)	52
2.	Feeste van 1886	55
a.	Staatsfees by Paardekraal	55
b.	Vrystaatse fees by Doornkraal	56
3.	Desentralisasie van Transvaalse herdenkings (1887)	56
4.	Halfeeufees van die Gelofte by Bloedrivier (1888)	56
5.	Paardekraalfeeste (1888 tot 1891)	57
a.	Kerklike fees (1888)	57
b.	Oprigting van die Paardekraalmonument	59
c.	Paardekraalfees (1890)	59
d.	Paardekraalse Staatsfees (1891)	59
6.	Uitbreiding van herdenkings in Transvaal (1892 tot 1895)	61
a.	Erkenning deur die Ned. Geref. Kerk (1892)	61
b.	Gemeenskapsfeeste groei in Transvaal (1892 tot 1893)	61
7.	Herdenkings groei in die Oranje-Vrystaat (1890 tot 1894)	62
a.	Invloed van die Jongelings Debat- en Skietoefeningsvereniging	62
b.	Statutêre erkenning in die Oranje-Vrystaat (1894)	63
c.	Onmin oor feesvierings	64
d.	Vrystaatse feeste van 1894	64
8.	Transvaalse herdenkings van 1894	65
a.	Poging tot insluiting onder Sondagwetgewing	65
b.	Die “dubbele Sabbat” van 1894	65
9.	Laaste vier jaar se vierings voor die Anglo-Boereoorlog (1895 tot 1898)	66
a.	Vegkop (1895)	66
b.	Bloukrans (1895)	66
c.	Jamesoninval (1895)	67
d.	Entoesiastiese vierings in 1896	67
e.	Herdenkings van 1897 en 1898	71

HOOFSTUK VI: HERDENKINGS TYDENS DIE ANGLO-BOEREOORLOG (1899 TOT 1901)	72
---	----

1.	Oorwinnings en entoesiastiese vierings (1899)	72
a.	Vierings aan die front	72
b.	Eerbetoon in die ZAR	72
2.	Terugslae en somberder byeenkomste (1900)	74
a.	Britse verwydering van Paardekraal se klipstapel	74
b.	Vierings aan die front	76
c.	Saamtrek by Nooitgedacht op 16 Desember 1900	76
d.	Herdenkings deur Boerekrygsgevangenes	77

3.	Herdenkings in verslaendheid (1901)	79
a.	Laaste vierings aan die front	79
b.	Herdenkings in konsentrasiekampe	79
c.	‘n Nuwe gelofte in Ahmednagar Boerekrygsgevangenekamp	80
4.	Aanbreek van ‘n nuwe era (1902)	81
HOOFSTUK VII: VIERINGS TOT MET DIE TOTSTANDKOMING VAN DIE UNIE VAN SUID-AFRIKA (1902 TOT 1910)		82
1.	Aanvanklike herdenkings na afloop van die Anglo-Boereoorlog (1902)	82
2.	Verwikkelinge rondom die Gelofte en herdenkings in 1903	83
a.	Statutêre erkenning in Transvaal	83
b.	Gerugte oor Dingaansdag 1903	84
c.	Transvaalse geleentheidprogramme	84
d.	Vrystaatse statutêre erkenning en vierings	84
e.	Gedigte ter herdenking van Dingaansdag	85
f.	Feesherlewing in Natal	90
3.	Byeenkomste van 1904	91
a.	Begrafnis van oud-pres. Paul Kruger (16 Desember 1904)	91
b.	Ander Transvaalse Dingaansdagherdenkings van 1904	92
c.	Vrystaatse en Natalse vierings van dié jaar	92
4.	Wyer inhoud vir Geloftevierings (1905 tot 1906)	94
a.	Ontstaan van die kransleggingstradisie op 16 Desember (1905)	94
b.	Transvaalse feeste van 1905	95
c.	Dingaansdagkontroversie onder Vrystaatse handelslui (1905)	95
d.	‘n Vrystaatse herdenking van 1905	96
e.	Poging tot Kaapse statutêre erkenning (1906)	97
f.	Dingaansdag 1906	97
5.	Feeste en pogings tot statutêre erkenning op die vooraand van Uniewording (1907 tot 1909)	98
a.	Eerste gesprekke oor nasionale vakansiedae (1907)	98
b.	Herdenkings van 1907	98
c.	Pogings om wyer statutêre erkenning vir Dingaansdag te verkry (1908)	99
d.	Gelofteherdenkings en geleentheidsprogramme van 1908	100
e.	Dingaansdag 1909	102
6.	Gelofteherdenkings in die Unie van Suid-Afrika (1910)	105
a.	Nasionale statutêre erkenning vir 16 Desember	105
b.	Fondsinsameling ten bate van die Vrouemonument	106
c.	Transvaalse herdenkings	106
d.	Vierings in die Oranje-Vrystaat	109
e.	Herdenkings en houdings in Natal en die Kaapprovinsie	110
f.	Toekoms	110
HOOFSTUK VIII: GEVOLGTREKKING		111
1.	Ontwikkeling van Gelofteherdenkings (1838 tot 1910)	111
2.	Betekenis van Gelofteherdenkings (1838 tot 1910)	114
3.	Gelofteherdenkings na 1910	119
BRONNE		121

AFKORTINGS

AREA	Argief vir Eietydse Aangeleenthede
ATKV	Afrikaanse Taal- en Kultuurvereniging
B.D.	Baccalaureus Divinitatis
CJV	Christelike Jongeliedevereniging
D. Phil	Doctor Philosophiae
FAK	Federasie van Afrikaanse Kultuurvereniginge
GEM	Geestelike Eeufeesmonument
Ned. Geref.	Nederduitse Gereformeerde [Kerk]
Ned. Herv.	Nederduitsch Hervormde [Kerk]
OVS	Oranje-Vrystaat
SAVF	Suid-Afrikaanse Vrouefederasie
SVK	Sentrale Volksmonumentekomitee
U.O.V.S.	Universiteit van die Oranje-Vrystaat
U.P.	Universiteit van Pretoria
VSA	Verenigde State van Amerika
YMCA	Young Men's Christian Association
ZAR	Zuid-Afrikaansche Republiek

VOORWOORD

Die Raad van die Voortrekkermuseum in Pietermaritzburg word opreg bedank vir die finansiële skenking wat hierdie navorsing moontlik gemaak het. Tydens die soektog na inligting, is waardevolle hulp landswyd van biblioteek- en argiefpersoneel ontvang. Dr. P.J. Lor en die leeskamerpersoneel van die Nasionale Biblioteek in Pretoria, asook mej. Esta Jones van die Argief vir Eietydse Aangeleenthede in Bloemfontein, verdien 'n besondere woord van dank. Moeilik vindbare bronne is met die uiters gewaardeerde hulp van mev. Estelle Pretorius van die Voortrekkermonument Erfenisterrein en dr. Dioné Prinsloo opgespoor. Verskeie individue en organisasies het toestemming verleen dat hulle dokumenteversamelings vir die studie geraadpleeg kon word. Dit word hoog op prys gestel en erkenning word in die bronnelys aan hulle verleen.

Spesiale dank word aan mnr. Martin en mev. Linda Zöllner betuig vir hulp met die rekenaar wat vir die studie gebruik is. Geen woorde kan vergoed vir hulle opofferings nie.

Mev. Estelle Pretorius het die noukeurige taalversorging van die manuskrip waargeneem, wat met groot waardering erken word.

Ten slotte gaan my opregte dank en waardering aan my ouers vir hulle aanmoediging en proefleeshulp, asook aan proff. O.J.O. Ferreira en J.S. Bergh wat die vertrouwe in my gehad het om my vir die taak aan te beveel en my deurentyd met hulle insig en advies tot die voltooiing daarvan gelei het.

**DIE GELOFTE VAN 16 DESEMBER 1838:
DIE HERDENKING EN BETEKENIS DAARVAN, 1838 TOT 1910**

deur

ALANA BAILEY

Leier : Prof. O.J.O. Ferreira

Medeleier : Prof. J.S. Bergh

Departement Historiese en Erfenisstudies

Voorgelê ter vervulling van ‘n deel van die vereistes vir die graad

MAGISTER HEREDITATIS CULTURAEQUE SCIENTIAE (KULTUURGESKIEDENIS)

In Desember 1838 het ‘n kommando Trekkers teen die Zulukoning Dingane (c. 1795-1840) se leër opgetrek, nadat die Trekkers gevoelige verliese onder dié strydmag gely het. Omdat hulle teen ‘n oormag Zulukrygers te staan sou kom, het die Trekkers hulle onder leiding van A.W.J. Pretorius (1798-1853) en S.A. Cilliers (1801-1871) met ‘n gelofte tot God verbind. Die presiese woorde is nie aangeteken nie, maar ooggetuies se latere weergawes hiervan, dui aan dat God se hulp gevra is om die oorwinning oor die Zululeër te behaal. Indien dit sou gebeur, sou die Trekkers en hulle nageslagte die dag van die sege jaarliks aan God alleen wy. Die oorwinning is op 16 Desember 1838 tydens die Slag van Bloedrivier verwerf en die eerste nakoming van die Gelofte het dieselfde dag nog op die slagveld plaasgevind. So het die oudste Afrikanervolksfees, later bekend as Dingaans- of Geloftedag, ontstaan.

Aanvanklik is die Gelofte op klein skaal deur gesinne en geloofsgenote herdenk. In 1864 het die Algemene Kerkvergadering van die Afrikaners se Natalse Kerke aanvaar dat 16 Desember voortaan as kerklike dankdag in al hulle gemeentes gevier sou word. Dit was hoofsaaklik die gevolg van twee Herlewingsgesinde Nederlandse predikante, di. D.P.M. Huet (1827-1895) en F.L. Cachet (1835-1899),

se beywering vir die grootskaalse herdenking van die Gelofte deur Afrikaners. In 1865 het die Uitvoerende Raad van die Zuid-Afrikaansche Republiek bepaal dat 16 Desember ‘n openbare vakansiedag in dié Boererepubliek sou wees. Tydens die Anglo-Transvaalse (1880-1881) en Anglo-Boereoorlog (1899-1902) het die nakoming van die Gelofte Afrikaners besiel. ‘n Uiteers nasionalistiese betekenis is gevolglik aan die vierings geheg. Byeenkomste het deur die ZAR, Oranje-Vrystaat en noordelike Natal op toenemend georganiseerde skaal uitgebrei. In 1894 het die Vrystaatse Regering dit ook tot publieke vakansiedag verklaar. Engelssprekendes en anderskleuriges het oor die algemeen min betekenis aan die Gelofte geheg en 16 Desember in dorpe en stede vir vryetydsbesteding aangewend. In 1910 is ‘n wetsontwerp aanvaar waarvolgens 16 Desember vanaf 1911 ‘n nasionale vakansiedag (Dingaansdag) in die Unie van Suid-Afrika sou wees.

Die byeenkomste ter nakoming van die Gelofte van 1838 het ‘n onuitwisbare invloed op die Afrikaner en selfs die Suid-Afrikaanse kultuurgeskiedenis gehad. Dit het ‘n belangrike godsdienstige, nasionale, sosiale en opvoedkundige rol in die volkslewe gespeel en die Afrikaner se kreatiwiteit, historiese bewussyn, norme en interkulturele verhoudings gestimuleer en gevorm. In 1952 is die naam van die nasionale vakansiedag van Dingaansdag na Geloftedag verander. In die post-apartheid bestel na 1994 het die dag steeds ‘n publieke vakansiedag gebly, hoewel die naam daarvan na Versoeningsdag verander is. Die behoud hiervan is as ‘n belangrike gebaar van rekonsiliasie tussen Afrikaners en ander landsburgers beskou.

‘n Studie van Suid-Afrikaners se uiteenlopende benaderings tot die herdenking van die 1838-Gelofte, beginnende by die vroegste vierings daarvan van 1838 tot 1910, kan bydra tot wedersydse begrip en versoening.

**THE COVENANT OF 16 DECEMBER 1838:
ITS COMMEMORATION AND SIGNIFICANCE, 1838 TO 1910**

by

ALANA BAILEY

Supervisor : Prof. O.J.O. Ferreira

Co-supervisor : Prof. J.S. Bergh

Department of Historical and Heritage Studies

Submitted as partial requirement for the degree

MAGISTER HEREDITATIS CULTURAEQUE SCIENTIAE (CULTURAL HISTORY)

After suffering heavy losses at the hands of the warriors of Zulu King Dingane (c. 1795-1840), a Voortrekker commando advanced against the former in December 1838. As it was evident that they would be faced by superior enemy numbers, the Voortrekkers were induced by A.W.J. Pretorius (1798-1853) and S.A. Cilliers (1801-1871), to enter into a covenant with God. Its exact words were not recorded, but eyewitnesses' later versions concurred that God had been requested to assist them in vanquishing the Zulu Army. Should they be victorious, the Voortrekkers undertook that they and their descendants would annually dedicate the day of the conquest to the glory of God alone. The Battle of Blood River took place on 16 December 1838, marking the Voortrekkers' desired victory. On the same day, the Covenant was fulfilled for the first time on the very battlefield. Thus the oldest Afrikaner national celebration, later known as Dingaan's Day or Day of the Covenant, came about.

Initially the Covenant was commemorated in a small way by families and religious associates. In 1864 the General Synod of the Afrikaners' Natal Churches agreed that 16 December would henceforth be

celebrated as ecclesiastical day of thanksgiving by all its congregations. This was the result of the efforts of two Dutch clergymen and supporters of Revival Theology, namely Revs. D.P.M. Huet (1827-1895) and F.L. Cachet (1835-1899). In 1865 the Executive Counsel of the South African Republic declared 16 December to be a public holiday in this Boer Republic. During the Anglo Transvaal (1880-1881) and Anglo Boer Wars (1899-1902), the commemoration of the Covenant inspired Afrikaners. The celebrations acquired a deeply nationalistic significance. A growing number of Covenant ceremonies were annually being organised throughout the Boer Republics and northern Natal. In 1894 the Government of the Free State also declared 16 December to be a public holiday. English-speaking compatriots and members of other races in general attached little importance to the Covenant, normally utilising 16 December for recreational purposes only. In 1910 an act was passed by Parliament according to which 16 December would be celebrated as a national holiday (Dingaan's Day) throughout the Union of South Africa, as of 1911.

The celebration of the Covenant of 1838 has had an inestimable influence on Afrikaner and even South African cultural history. It played an important religious, national, social and educational role in everyday life, stimulating and shaping the Afrikaner's creativity, historical consciousness, ethics and intercultural relations. In 1952 the name of the day was changed from Dingaan's Day to Day of the Covenant. After 1994, in post-apartheid South Africa, it has still remained a public holiday, even though it is now known as Day of Reconciliation. The fact that it has been retained as a holiday is regarded as a significant gesture of goodwill towards Afrikaners.

A study of South Africans' diverse attitudes towards the celebration of the Covenant of 1838, starting with the earliest commemorations between 1838 and 1910, may contribute towards mutual understanding and harmony.

SLEUTELTERME

Afrikaner	Christelike geloof
Dingaansdag	Dingaansfees
gelofte	Geloftefees
Groot Trek	Paardekraal
Slag van Bloedrivier	Trekkers
volksfees	Voortrekkers
Zulu	16 Desember

KEY TERMS

Afrikaner

Battle of Blood River

Christian religion

Covenant

Covenant celebration

Dingaan's Day

Great Trek

national festival

Paardekraal

Trekkers

Voortrekkers

vow

Zulu

16 December